

Десислава Александрова¹

ХУДОЖЕСТВЕННОТО ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯТА НА ПОСТМОДЕРНИЯ СВЯТ

Desislava Aleksandrova

ART EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE POSTMODERN WORLD

Abstract: Art education has been changing over the past decades. Finding itself in a situation of increasingly dynamic changes, it encounters the problem of its relevance. These changes related to the Postmodern situation that art education is facing impose challenges to be overcome. The article presents a brief overview of this situation and a description of the principles that have become the basis of the postmodern movement in art education. Specific elements that can be distinguished are noted and how these elements are reflected in the art curriculum in Bulgarian schools.

Keywords: art education, postmodern art education, contemporary trends in education in the arts, visual culture, elements of postmodern art education.

Художественото образование е от важно значение за пълноценното развитие на личността. Този факт се доказва с изследвания², които показват значението на образованието, основано на изкуствата, за формиране на умения за творческо и визуално мислене, развиване на въображението, както и за реализиране на проектни, изследователски и социални дейности. В съвременния свят тези умения са необходими поради нарастващото изобилие от изображения в ежедневието, което предполага необходимост от по-дълбоко разбиране на смисъла, закодиран в тях.

В този контекст, в съвременната образователна система художественото образование заема своето място, като същевременно се променя в рамките на последните десетилетия. Озовавайки се в ситуация на все по-динамични промени, то среща проблема за своята актуалност. От една страна, промените в общото образование, от друга, промените в развитието на изкуството като предмет на художественото образование, както и динамичните промени в обществото, свързани с постмодерната ситуация. Нейната характеристика е описана в редица теоретични изследвания³.

¹ dessislava.aleksandrova@gmail.com

² Като пример за такова изследване може да се разгледа „Детското развитие и образованието по изкуства: Преглед на съвременните изследвания и най-добрите практики“ (Child Development and Arts Education: A review of Current Research and Best Practices), подготвено от Съвета на Национална коалиция за образователни стандарти по изкуства, САЩ, през януари 2012 година.

³ Такива са например „Изкуството днес“ на Жан Дювиньо, „Масовата култура“ на Едгар Морен и др., Стефанов И., Янева, А. „Антология – От оригинала до кича: социологически модели“, 2001, с. 117–126; с. 165–174.

Според тях постмодерната ситуация се характеризира не само с научно-техническото развитие, а същевременно и с понятията „глобализация“, „масова култура“ и „мултикултурно общество“.

Масовата култура на глобалното общество налага своя отпечатък върху ежедневието на хората, разпространявайки се чрез средствата за масова комуникация, и предлага своите продукти, артефакти, преживявания и култура, като същевременно възпитава в своята естетика. Масмедията започват активно да формират общественото мнение и вкус. Формира се и ново мислене съобразно новите условия за живот и общуване. Новата ситуация дава възможност на всеки да постави и защити мнението си в наложилата се постмодерна дискусия.

До голяма степен отвореността на света налага пазарни отношения, които диктуват свободното движение на хора и стоки. Отпадат много граници, които биха могли да спрат това движение. Във връзка с това масовото потребление на постмодерното общество става движеща сила. Потреблението се прехвърля върху ресурси като информация, преживявания и знания. Придобива важно значение толерантността към индивидуалността в мултикултурното общество, а мултикултурният диалог се превръща в необходимост.

Може да се отбележи, че от 2008 г.⁴ се създават множество инициативи, стратегии и проекти, много от които се осъществяват чрез целенасочени политики, опитващи се да реагират на повишената мобилност. Богатството от културно разнообразие превръща културата в още по-значим фактор за „междукултурното разбиране“⁵ и толерантност, а обучението в областта на културата още по-важно за съхраняване на идентичността.

Като прави компактен преглед на художественото образование в Германия, Георг Пийз⁶ описва едно „глокално“⁷ многообразие, което е от особено значение за обучението по изобразително изкуство. Според него постоянно нараства взаимносвързаността в образованието. Той подчертава, че фонът на тази международна взаимносвързаност ще служи като етап за търсене на зависимостта на местните култури, както и на местните културни и художествени образователни дебати. Това местно многообразие според него трябва да се разглежда като предимство и трябва да бъде съответно запазено и поддържано. Необходимостта е и от двете обстоятелства „глокално“: оценяването на културното и художественото многообразие, от една страна, както и прозрачността, документацията и дискусиите на международно ниво, от друга, за да се даде възможност за комуникация и актуалност.

Създадената обстановка е сложна, преплетена от взаимносвързани фактори и условия. Влиянието на тези условия се отразяват върху науката, изкуството и в частност върху образованието по изкуство. Бързият достъп до информация налага демократизиране на модела на преподаване и ролята на преподавателя. Това предполага и промени както в съдържанието на учебния материал, така и в организацията на учебния процес.

В своята статия „Основни методологически алтернативи пред развитието на съвременното художествено образование според критическите модели на постмодерната теория“ Петер Цанев очертава ясно тенденциите и методологическите алтернативи в художественото образование в началото на XXI век. На преден план е т.нар. постмодерен педагогически проект – критическата педагогика. Според нея художественото образование трябва да се насочи към възможността за

⁴ 2008 – Европейската година за международен диалог. Целите са повишаване на информираността и насърчаване на културата, съхраняване на идентичността, междукултурно и междурелигиозно разбиране.

⁵ Резолюция за художественото образование в Европейския съюз. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0093&language=BG#top>

⁶ Д-р Георг Пийз е професор в Института за художествено образование към Университета „Йохан Волфранг Гьоте“, Франкфурт на Майн, Германия. В сборника от статии, които събира „Художествено образование в Германия“, той представя теми, които са дискутирани в немското художествено образование през последните години и са от особено значение, тъй като са отражение на съвременни дискурсови течения в художественото образование на международно ниво.

⁷ Терминът е поставен от Георг Пийз в книгата „Art Education in Germany“, като е съчетание между „глобално“ и „локално“ (Peez, G. Art education in Germany, Waxmann, Munster, 2015).

анализиране на разнообразните съвременни форми на популярната култура, а не толкова върху каноничните образци на високото изкуство. Критическата теория по своята същност представлява контекстуална практика, която има за цел да постави популярната култура в диалогична ситуация, като ангажира учениците с реални теми и реални проблеми на живота.

Във връзка с това може да се посочи терминът „визуална култура“, използван за първи път през 1983 г. от Светлана Алперс, който се определя от Розалинд Краус и Хал Фостър в средата на 90-те години, като описание на част от социалния свят, опосредстван от потребителски образи и визуални технологии и в същото време като интердисциплинарна академична рубрика. Петер Цанев посочва, че Пол Дънкъм защитава идеята за преместване на фокуса на художественото образование върху изучаването на визуална култура, разглежда я като опит да се теоретизира визуалното, като част от една обща теория на комуникациите, а не като специализирана дейност. Според него подобен подход става възможен, когато по-старото модернистично разграничение между високо и популярно изкуство се размива както на нивото на произведенията, така и на нивото на тяхното възприемане.

Според някои автори изучаването на визуална култура се състои в отхвърляне на досегашното художествено образование, ако това художествено образование остане затворено в рамките на изкуството единствено като „естетическо отношение“. Според Пол Дънкъм обучението по визуална култура трябва да бъде базирано върху най-съществените въпроси, които си задаваме като общество: как например представяме расовите и религиозни отношения, половата идентичност, неравенството, а също и какво представяме непредставено и защо.

В постмодерните дискусии изкуството се представя като форма на „културна продукция“, която е зависима от културните състояния. С преместването на акцента към социалните и културните теми се извежда идеята, че основната роля на учителя е да анализира изкуството в културен контекст.

Според Артър Ефланд художественото образование, базирано върху принципите на модернизма, е склонно да включва универсални конструкти и концепции за изкуството и културата, уповаването на формалистични и експресионистични елементи и принципи, като основа на изкуството, предпочитание и интерес към приемствеността и логиката на чистата форма. Основнополагащи принципи, като например, че формата следва функцията и т.н., докато художественото образование, базирано върху критическите модели на постмодерната теория е фокусирано върху изследване на различните концептуални конфликти, фрагментации и дисоциации, съществуващи в културата и обществото.

Постмодерната теория отхвърля идеологията на модернизма за делене на високо и популярно изкуство, като концентрира своя анализ върху проблемите и представите на настоящето, а не върху утопичните визии за бъдещето, посочва Петер Цанев.

Обучението по визуална култура трябва да даде на учениците възможност за осъзнаване на заобикалящата културна среда, като им помогне да бъдат подготвени за начина, по който са манипулирани от рекламата, социалните интеракции, икономическите и политическите значения. Според защитниците на обучението по визуална култура художественото образование трябва да се концентрира върху масовата култура и скритите политически значения на визуалното. Следователно художественото образование трябва да стане интердисциплинарно, а преподавателят по изкуство да бъде добре подготвен за ролята на сътрудник, насочващ процеса на обучение.

По проблемите на съвременното художествено образование работи и Том Харди, който търси възможностите за активизиране и обновление на образованието по изкуство в перспективата на постмодерността.

Той смята, че за учителя по изкуство конструктивният постмодернизъм е далеч от вероятността да застрашава традицията, а по-скоро е възможност за либерализиране на предмета и интеграцията му в цялостна обединена училищна системна програма, свързвайки знанието, уменията за учене, международните общности и житейския опит чрез модела на художника като сътрудник.

„Да приемем постмодерна педагогика не означава да се откажем от традиционните модернистични учебни програми, а по-скоро да включим един критичен език (интелектуален и визуален), който предизвиква универсализма на модернисткия канон“⁸.

Според Том Харди възприемането на конструктивен постмодерен подход не означава непременно отхвърляне на всичко, което предлага 20. век, а наслаждане на критично око и език, които оспорват конвенциите на модернизма, като в същото време вземат най-добрите сегменти и преразглеждат всичко, което модернизмът отхвърля. Чарлз Дженкс също разглежда постмодерното като „както запазването, така и трансформацията на модернизма“⁹. Според Том Харди, визуализацията на този принцип би могла да бъде описана така:

„Ако това се демонстрира с Вен¹⁰ диаграма, може да се види, че модернизмът е жълтъкът в постмодерно пържено яйце. За разлика от линейния подход на модернизма подходът на постмодернизма е многостранен и следователно не отхвърля мястото на модернизма.“¹¹

Том Харди допълва, че в някои области тесният прочит е довел до опростени резултати (например в областта на съвременната поп музика, където се присвояват елементи, без особено включване на иновации). Във визуалните изкуства тенденцията не е да се съкрати, а да се добавят измеренията на взаимодействие и дискурс. Като пример за това се посочва възраждането на натуралистичната живопис, което показва, че традиционните умения не са непременно отклонени, а дават допълнителна ширина и социална значимост.

Той дава характеристика накратко на принципите, които са се превърнали в основа на постмодерното движение в художественото образование във вид на конкретни елементи, които могат да бъдат разграничени.

Елементи на постмодерния подход:

- Кратък разказ:

Този подход включва индивидуални истории и символи, но в контекста на културна свързаност. Те се развиват паралелно с натиска за гражданско общество в училищата и успоредно с масовото разширяване на личните уебдневници, началните страници (home pages) и всичко, което интернет може да предложи по отношение на взаимодействието.

Тук функцията на художника като сътрудник, а не самотен „герой“ или романтичен аутсайдер, става очевидна, когато се изследват феминистични или малцинствени културни наративи например. Според Харди това уважение към групата и индивида може да се разглежда като диференциация и сегментиране на обществото повече, отколкото разглеждането му като едно цяло.

„... в класове, които са все по-мултикултурни, ...това означава разглеждане на алтернативни гледни точки, с особено внимание към малцинствата и въпросите, свързани с пола“¹².

- Критичност (Скептицизъм):

Стойността на произведенията на изкуството се изследва и поставя под въпрос, а приетият канон е балансиран със социално-политическото отношение, например към мястото на жените и „незападните“ автори в историята на изкуството.

Отличителните формални и основополагащи характеристики, които могат да се забележат в постмодерната култура: „... артистичната имитация, цитат, пародия и перифраза, основните оръжия в постмодерната оръжейна...“¹³.

- Диалог и текст:

⁸ Hardy, T. Art education in a postmodern world, collected essays, 'intellect', B., 2006. Article: Introduction: Nailing Jelly: Art Education in a Postmodern world. p. 7.

⁹ Hardy, T. Art education in a postmodern world, collected essays, 'intellect', B., 2006. Article: Introduction: Nailing Jelly: Art Education in a Postmodern world. p. 8.

¹⁰ Вен диаграма (Venn diagram) – нагледно представя логически свързани крайни множества с пресичащи се окръжности.

¹¹ Hardy, T. Art education in a postmodern world, collected essays, 'intellect', B., 2006. Article: Introduction: Nailing Jelly: Art Education in a Postmodern world, p. 8.

¹² Hardy, T. Art education in a postmodern world, collected essays, 'intellect', B., 2006. Article: Introduction: Nailing Jelly: Art Education in a Postmodern world. p. 9.

¹³ Tom Hardy. Nailing Jelly. Art education in a postmodern world, collected essays, p. 9.

Смисълът на изкуството се изследва чрез деконструкция, дискурс и насърчаване на множество интерпретации. Според Харди символизмът винаги е бил част от инструментариума на художника и е неизбежно семиотиката да играе роля в новото движение. Никола Серота¹⁴ капсулира постмодерното мислене, като отбелязва: „Невинаги ще има отговор на всеки въпрос. Изкуството ни задължава да отговаряме на въпроси за себе си“¹⁵.

- Еклектизъм:

„Умишленото изтръгване на елементи от първоначалния им контекст и обединяването им за формиране на нови естетически връзки и напрежение са обичайни постмодерни характеристики.“¹⁶

Това, което приема Харди, би могло да се определи и като „двойно кодиране“ или добавяне на допълнителни нива от значения.

Според Артър Ефланд еклектизмът е присъщ похват на постмодерното.

„По любопитен начин постмодерният художник, композитор и писател има отвореност към културните ресурси на минали епохи и често присвоява мотиви и ги вмъква в нови работи, за да коментира дълбоките и сериозни сложности на съвременния свят“.¹⁷

Разглеждайки посочените характеристики на постмодерните подходи в художественото образование, може да се отбележи, че те се отразяват и в преподаването на изобразително изкуство в България. Промените се осъществяват, като през последните две десетилетия са одобрени и влезли в сила две учебни програми. Тенденциите в тях са свързани с плавната промяна на преподаването на изобразително изкуство, като се интегрират елементи, отразяващи аспекти от постмодерната педагогика. Акцент в обучението е познаването на основните визуални и знакови системи във всички области на живота, което ще улесни социалната адаптация на учениците. В изобразителната дейност „специално място заемат образите от визуалните средства за информация и комуникация“¹⁸.

В настоящия момент учебните програми и образователни стандарти дават съвременен характер на обучението по изобразително изкуство. Разработени са подробно и предлагат примерни теми и междупредметни връзки. В учебните програми има застъпени елементи за изучаване на визуална култура, което говори за търсене и основа за подобно концептуално развитие на документите в бъдеще. В актуалните образователни стандарти и учебни програми се отделя внимание на формирането на критическо мислене и културна компетентност, като е заложено развиването на визуална култура у учениците, което е от голямо значение в съвременните публикации.

В образователните стандарти по изобразително изкуство¹⁹ се задълбочават знанията на учениците за връзката на изкуството с различни сфери на обществения живот и историята на изкуството. Засяга се ролята на световни и национални музеи и изложбени центрове за художественото образование, като това е тенденция, която се развива бързо в световен мащаб. Учениците описват, коментират, анализират, познават и оценяват подходи за анализ, като се включва и писмено излагане на идеи. Използването на текст, присъства в учебните програми, като се приема за основен елемент в критическите и постмодерните подходи. Развива се чувствителността на учениците към глобално значими теми и проблеми, както и културна толерантност. Внимание се обръща на използването на дигитални произведения, като връзката между изображения и текст

¹⁴ **Сър Никълъс Андрю Серота** е английски историк на изкуството и куратор, който изпълнява функциите на директор на галерии „Тейт“ (Tate Galleries) от 1988 до 2017 година. Към 2019 г. той е председател на Съвета на изкуствата в Англия, роля, която изпълнява от февруари 2017 година. Преди това Серота е бил директор на Музея за модерно изкуство в Оксфорд и директор на галерията „Уайтчапел“, Лондон.

¹⁵ **Serota, N.** ‘Who’s Afraid of Modern Art?’ Richard Dimpleby Lecture Series https://web.archive.org/web/20010306001212/http://www.bbc.co.uk/arts/news_comment/dimpleby.shtml

¹⁶ **Tom Hardy.** Nailing Jelly. Art education in a postmodern world, collected essays, p. 9.

¹⁷ **Efland, A., E. Stuhl.** Postmodern Art Education: An Approach to Curriculum. p. 12

¹⁸ **Цанев, П.** Основни методологически алтернативи пред развитието на съвременното художествено образование според критическите модели на постмодерната теория, Проблеми на изкуството, БАН, С., 2005, 1, с. 30–35.

¹⁹ Изложени в НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 8.12.2015 година.

се случва в по-усложнен контекст. Така в края на обучението по изобразително изкуство в общообразователното училище²⁰ целите на обучението по предмета включват и „Визуализиране и споделяне на социален опит и естетическо ориентиране в съвременната културна среда“²¹. Обръща се внимание не само на характерните за изобразителната дейност компоненти, а и за проектния подход в обучението, като учениците развиват способността си да наблюдават и записват своите наблюдения по визуален начин.

През последните две десетилетия проблемите, свързани с художественото образование, се разглеждат на дискуссионен принцип, като се провеждат международни форуми и конференции, на които да се даде широк поглед над новите предизвикателства, пред които то е изправено. Динамичната съвременна среда предполага непрекъснатото им актуализиране, за да може художественото образование да бъде достъпно и със съвременен характер.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Дворянов, Орлин. Основните аспекти на електронната епоха и необходимостта от промени в образованието по изобразително изкуство // Образователни иновации в сферата на визуалните изкуства, „Симолини“, София, 2010, с. 5–28. [Dvoriyanov, Orlin. Osnovnite aspekti na elektronната epoha i neobhodimostta ot promeni v obrazovaniето po izobrazitelno izkustvo // Образователни инициативи в сферата на визуалните изкуства, „Simolini“, Sofia, 2010, s. 5–28]

Атанасов, Добрин. Актуални аспекти на концепцията за образование по изобразително изкуство // Образователни иновации в сферата на визуалните изкуства, „Симолини“, София, 2010, с. 29–40. [Atanasov, Dobrin. Aktualni aspekti na kontseptsiyata za obrazovanie po izobrazitelno izkustvo // Образователни инициативи в сферата на визуалните изкуства, „Simolini“, Sofia, 2010, s. 29–40]

НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 8.12.2015 година. [NAREDBA № 5 от 30.11.2015 g. za obshtoobrazovatelna podgotovka, DV, br. 95 ot 8.12.2015 g., v sila ot 8.12.2015 godina].

Стефанов, Иван., Янева, Албена. Антология – Социологически модели на изкуството. „АСКОНИ-ИЗДАТ“ ООД. София, 2001. [Stefanov, Ivan, Yaneva, Albena. Antologiya – Sociologicheski modeli na izkustvoto. „ASKONI-IZDAT“ OOD. Sofia, 2001]

Стефанов, Иван, Янева, Албена. Антология – От оригинала до кича: социологически модели. „АСКОНИ-ИЗДАТ“ ООД. София, 2001. [Stefanov, Ivan, Yaneva, Albena. Antologiya – Ot originala do kicha: sociologicheski modeli. „ASKONI-IZDAT“ OOD. Sofia, 2001]

Цанев, Петер. Основни методологически алтернативи пред развитието на съвременното художествено образование според критическите модели на постмодерната теория. // Проблеми на изкуството, БАН, София, 2005, 1, с. 30–35. [Tsanev, Peter. Osnovni metodologicheski alternativni pred razvitiето na syvremenното hudojestveno obrazovanie spored kriticheskite modeli na postmodernata teoriya. // Problemi na izkustvoto, BAN, Sofia, 2005, 1, s. 30–35]

Efland, Arthur, Freedman, Kerry, Stuhl, Patricia. Postmodern Art Education: An Approach to Curriculum, The National Art Education Association, Virginia, 1996.

Hardy, Tom. Art education in a postmodern world, collected essays, ‘intellect’, B., 2006.

Mateus-Berr, Ruth, Reitsträtter, Luise. Art and design education in times of change, Walter de Gruyter, Berlin/Boston. 2017.

Peez, Georg. Art education in Germany, Waxmann, Munster, 2015.

Serota, Nicola. ‘Who’s Afraid of Modern Art?’ Richard Dimbleby Lecture Series, 2000. https://web.archive.org/web/20010306001212/http://www.bbc.co.uk/arts/news_comment/dimbleby.shtml (18.09.2019)

Доклад относно художественото образование в ЕС. 2009. [Doklad otnosno hudojestvenoto obrazovanie v ES. 2009] <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0093&language=BG#top> (27.04.2017)

Child Development and Arts Education: A review of Current Research and Best Practices, Prepared by the College Board for The National Coalition for Core Arts Standards. 2012 <https://www.nationalartsstandards.org/sites/default/files/College%20Board%20Research%20-%20Child%20Development%20Report.pdf> (14.10.2018)

²⁰ Първи гимназиален образователен етап, до 10. клас включително.

²¹ НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 8.12.2015 г., с. 123.